

MATERIAŁY JÓZEFA ALBINA HERBACZEWSKIEGO
(1876-1944)
(III-156)

Józef Albin Herbaczewski urodził się 20.X.1876 r. w Łankieliszkach na Suwalszczyźnie jako syn Kajetana i Marii Magdaleny z Linków. Uczęszczał do gimnazjum w Marianpołu, skąd został usunięty przez władze carskie. W latach 1901-1904 studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim prawdopodobnie jako wolny słuchacz.

W 1904 r. Józef Albin Herbaczewski był współzałożycielem z A. Warnasem stowarzyszenia literackiego społeczno - naukowego „Ruta” w Krakowie. Współpracował z kabaretem literackim „Zielony Balonik”. W 1907 r. wydawał z Maciejem Sustajtisem pierwszy litewski almanach literacki „Gabija” (Znicz) poświęcony poezji.

W latach 1911-1924 Józef Albin Herbaczewski był lektorem języka litewskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim.

Józef Albin Herbaczewski jako działacz i publicysta był zwolennikiem pojednania i zbliżenia polsko – litewskiego, ale jednocześnie rzecznikiem praw Litwy do niepodległości, a w późniejszym okresie przynależności Wilna do Litwy.

Pierwszą jego publikacją była praca pt., *Odrodzenie Litwy wobec idei Polskiej*” (1905). Publikował swe prace w języku polskim i litewskim.

Józef Albin Herbaczewski w roku 1924 objął katedrę języka i literatury polskiej w Kownie na Uniwersytecie Witolda Wielkiego, na której pozostał do roku 1933. W tym samym roku, po przejściu na emeryturę powrócił do Polski i zamieszkał w Warszawie. Po Powstaniu Warszawskim był ewakuowany do Krakowa, gdzie zmarł 3.XII.1944 r.

Materiały Józefa Albina Herbaczewskiego o rozmiarze ok. 0,40 m.b. zakupione zostały przez Archiwum Polskiej Akademii Nauk w 1986 r. W trakcie porządkowania spuściznę podzielono na 6 grup.

Grupa I – materiały twórczości publicystycznej i literackiej podzielono na następujące podgrupy tematyczne: A. prace i artykuły dotyczące stosunków polsko – litewskich i aktualnych wydarzeń politycznych; B. prace i artykuły dotyczące kulturoznawstwa; C. artykuły poświęcone zagadnieniom religioznawstwa i moralności; D. recenzje i utwory literackie i E. materiały warsztatowe.

Podgrupa pierwsza zawiera rękopisy i druki prac z poprawkami rękopiśmiennymi twórcy spuścizny.

Podgrupa prac i artykułów poświęconych kulturoznawstwu zawiera tłumaczenie J.A Herbaczewskiego pracy J. Miguela do Unamuana p.t. *Umysłowość hiszpańska*, która występuje w jednym poszycie łącznie z dwoma artykułami (j.a.18).

Kolejną podgrupę stanowią artykuły poświęcone zagadnieniom religioznawstwa i moralności. Występują w formie rękopisów.

Następna podgrupa to recenzja pracy Władysława Abramowicza, *Na marginesach wyboru najmłodszej poezji litewskiej* (j.a. 25).

Podgrupa utwory literackie – to dramaty i poematy w formie rękopisów.

Grupę zamykają materiały warsztatowe, głównie notatki i wypisy z literatury filozoficzno – religijnej.

W grupie I zastosowano podział tematyczny, zaś wewnątrz podgrup układ chronologiczno – alfabetyczny.

Grupa II – materiały biograficzne to autobiografia twórcy spuścizny zamieszczona w „Siewodnia Ryga” 1932 w języku rosyjskim. Ponadto fotografie portretowe i zbiorowe (j.a. 33).

Grupa III - to korespondencja. Podzielono ją na wychodzącą i przychodząca, nadano układ alfabetyczny według nazwisk odbiorców i nadawców.

Grupę IV – materiały o twórcy spuścizny, stanowią wycinki z prasy dotyczące Józefa Albina Herbaczewskiego z lat 1910-1936. Materiały te ułożono w układzie alfabetycznym, według tytułu czasopisma i zaopatrzone w aneks.

Grupa V – materiały osób obcych która zawiera m.in. autograf utworu Władysława Syrokomli p.t. *Toast T. Narbuttowi* (j.a. 37).

Spuściznę zamyka grupa VI – załączniki w której występują prace drukowane J.A Herbaczewskiego na łamach prasy polskiej i litewskiej (j.a. 38, 39). Nadano im układ alfabetyczny według tytułów gazet z wyszczególnieniem tytułów prac i zaopatrzone w aneks.

Spuścizna J.A. Herbaczewskiego została uporządkowana w 1984 r. przy współudziale praktykantów Policealnego Studium Informacji, Archiwistyki i Księgarstwa w Warszawie – specjalizacja archiwistyki: A. Gąsiorowskiej , Z. Otto , B. Radzio , D. Skibniewskiego , J. Trojanowskiego , K. Wierzchowskiego pod kierunkiem Józefa Mizikowskiego.

Materiały Józefa Albina Herbaczewskiego opatrzone zostały w Archiwum PAN sygnaturą III-156. Inwentarz obejmuje 41 jednostek archiwalnych i 3 aneksy.

Źródła i bibliografia

1. *Materiały Józefa Albina Herbaczewskiego* Archiwum PAN, , syg. III-156, j.a. 33,36 .
2. *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN* T.IV, Warszawa 1965, s. 626
3. Stanisław Sierotwiński, *J.A. Herbaczewski* [w:] *Polski Słownik Biograficzny* T. IX, Wrocław – Warszawa – Kraków 1960-1961, s. 432-433

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

	Pozycja inwentarza
I. Materiały twórczości publicystycznej i literackiej	1-32
A. Prace i artykuły dotyczące stosunków polsko-litewskich i aktualnych zagadnień politycznych	1-11
B. Prace i artykuły dotyczące kulturoznawstwa	12-21
C. Artykuły dotyczące zagadnień religioznawstwa i moralności	22-24
D. Recenzje	25
E. Utwory literackie	26-29
F. Materiały warsztatowe	30-32
II. Materiały biograficzne	33
III. Korespondencja	34-35
IV. Materiały o twórcy spuścizny	36
V. Materiały obce	37
VI. Załączniki	38-41

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI PUBLICYSTYCZNEJ I LITERACKIEJ

A. Prace i artykuły dotyczące stosunków polsko-litewskich i aktualnych zagadnień politycznych

1. *Idea Grunwaldu*
Artykuł
1910, rkp., l., k. 3

2. *I nie wódz nas w pokuszenie*
Praca
1911, rkp., druk., l., sz., k.183+253
3. *Głos bólu*
Praca
1912, rkp., druk., l., sz., k. 184+113
4. *Koniec legendy*
Polityka bez perspektywy
Sprawa zasadnicza
Dwa maksymalizmy
Artykuły, brudnopisy otwartych listów m.in. do Prezesa Syndykatu Dziennikarzy w Krakowie i redakcji „Dziennika Kowieńskiego”
1912 – 1925, rkp., sz., k. 71
5. *O Wilno i nie tylko o Wilno*
Artykuł
1922, rkp., druk, sz., k.
6. *Ohyda*
Artykuł
1935, l., k. 1
7. *Państwo bałtyckie a Polska*
Artykuł
1938, rkp., masz., l., k. 31
8. *Czy znasz ten kraj*
Artykuł
B.d., rkp., l., k.3
9. *Flirt przez mur graniczny porośnięty pokrzywą*
Artykuł
B.d., rkp., l., k. 14
10. *Kronika Vidunas i dzisiejsza literatura litewska*
Artykuł
B.d., rkp., l., k. 9
11. *Stosunki polsko- litewskie*
Fragmenty i szkice artykułów
B.d., rkp., l., sz., k. 43

B. Prace i artykuły dotyczące kulturoznawstwa

12. Polemika z redakcją „Naprzód” dotycząca kultury katolickiej

Artykuł
1910, rkp., l., k.1

13. Do archiwum – promemoria Koła literacko – artystycznego Bunt młodych
2 artykuły
1911, rkp., l., k.14
  14. *Noe-mistyka „doczesności”*
Artykuł
1912, rkp., druk, l., k. 22
  15. *Literatura a życie*
„*Myśli o doczesności” literatury polskiej*
2 artykuły
Ok.1912, rkp., l., k. 23
  16. *Sygnaty z ksiąg spowiedzi. (Na marginesach książki M. Wiechowskiego p.t. Wizje Krasińskiego*
Artykuł
1912, rkp., l., k. 28
  17. „*Amen*” *Ironiczna nauka dla umysłowo dojrzałych ludzi*
Praca
1914, rkp., l., k. 125
  18. D. Miguel de Unamuna, *Umysłowość hiszpańska*
Rozmyślenia (quasi rekolekcyjne) o literaturze i sztuce w ogóle i litewskiej w szczególności
2 artykuły i tłumaczenie A. H.
1929, rkp., sz., k.96
  19. *Naukowa nagonka na ludzi genialnych z powodu książki F. Kretschmera p.t. „Ludzie genialni”*
Artykuł
1934, rkp., l., k. 2
  20. *Sen Konrada*
Artykuł
1939, rkp., l., k. 9
  21. Bolesław Śmiały
Artykuł
B.d., rkp., l., k. 27
- C. Artykuły dotyczące zagadnień religioznawstwa i moralności**
22. *O prawo duszy chrześcijańskiej. Zaćmione słońce idei życia.*
2 artykuły
1911, rkp., l., k. 8

23. Zagadnienia religioznawstwa i moralności
Drobne artykuły
1934-1936, rkp., sz., k. 28, zob. aneks 1

24. *Chrystus i koniec świata*
Artykuł
B.d., rkp., l., k.11

D. Recenzje

25. *Władysław Abramowicz, Na marginesach „Wyboru najmłodszej poezji litewskiej”*
Recenzja
B.d., rkp., l., k. 9

E. Utwory literackie

26. *Hierofont Johanner*
Misteria żałobne
1911, rkp., l., sz., k. 504

27. *Ruiny*
Dramat
1914, rkp., l., sz., k. 241

28. *Modlitwa nędzarza*
Fragment z poematu *Żyd wieczny tułacz*
B.d., rkp., l., k.11

29. *Ofiara Izaaka*
B.d., rkp., l., k. 44

F. Materiały warsztatowe

30. Notatki dotyczące wojny 1914-1917.
Mapy
1917-1937, rkp., druk, l., sz., k.161

31. *Astronomia i astrologia*
Notatki z literatury
B.d., rkp., l., sz., k. 413

32. *Literatura filozoficzno – religijna*
Notatki
B.d., rkp., l., k. 32

II. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

33. *Autobiografia, fotografie*
1911-1932, druk, j. ros., fot. 5 szt, k. 6

III. KORESPONDENCJA

34. Jacek Malczewski, l. 1
K. Skirmuntt l. 1
Korespondencja wychodząca, 2 listy do osób nieustalonych
1902, 1914, b.d., rkp., l., k. 4
35. Walter de Gruyter l. 1
Stefania Ottowa l. 2
PENCLUB l. 1
Korespondencja przychodząca, 2 listy od osób nieustalonych
1928-1939, rkp., l., 4, k.

IV. MATERIAŁY O TWÓRCY SPUŚCIZNY

36. Wycinki z prasy dotyczące J.A. H.
1910 – 1936, druk, l., k. 56, zob. aneks 2

V. MATERIAŁY OBCE

37. Władysława Syrokomla, *Toast T. Narbutowi* (autograf)
Wyciąg z herbarza dotyczący rodu Narbutta
1853, b.d., rkp., l., k. 2

VI. ZAŁĄCZNIKI

38. Prace drukowane J.A. H. w prasie polskiej i litewskiej
1908 – 1935, druk, l., k. 51, zob. aneks 3
39. Jw.
1909 – 1938, druk, l. k.118, zob. aneks 3
40. „Czas” 1948
„Erskeciu Vainikas”, 1908
„Kurier Literacko – Naukowy” 1937
„Świat Słowiański”, 1911
Druki obce
1908 – 1948, druk, sz.
41. Materiały Wojciecha Jastrzębowskiego (1885 – 1960), plastyka, szwagra A.H.
Fotografie L. Herbaczewskiej z d. Jastrzębowskiej, 2 listy od T. Przytkowskiego, 1 list od K. Witkiewicza i 1 list od nieustalonego nadawcy
1953-1955, b.d., rkp., masz., druk, l.

ANEKS 1

- J.23. Zagadnienia religioznawstwa i moralności.

Apokalipsa nowego dnia naszego
W obronie konserwatyzmu gorzkich słów kilka
Mord polityczny jako „ultima ratio” swawoli bankrutującej mafii szantażystów
Wywołanie ducha głupoty z pępka mądrości
Święto umarłych
Odwrotna strona medalu „Mefiasto liuń”
Ułatwienie kariery grafomanom i dyletantom
Tragedia poety i poezji
Homeopatyczne złudzenie Biwdiajewa

ANEKS 2

J. 36. Wycinki z prasy dotyczące J. A. H.

Zagadnienie polityki zagranicznej, „Biuletyn Kowieński”
O sytuacji Litwinów Wileńskich „Biuletyn Kowieński” 1936
Akademia ku czci Tolstoja „Czas” 1910
Z klubu słowiańskiego „Czas”
Z modernizmu rosyjskiego „Czas”
P. Herbaczewski o Wilnie. Odczyt w Akademickim Związku Odzyskania Wilna „Dziennik Kowieński”
Stanowisko Litwy „Dziennik Powszechny” 1919
Troski polskiego Wilna „Szata Warszawska” 1919
Iskierki „Głos Narodu” 1921
List do J.A. Herbaczewskiego „Kurier Litewski” 1914
Litwa i Białopolska „Kurier Polski” 1919
Litwin o polityce Kowna „Kurier Warszawski” 1936
Ze stowarzyszeń. Idea polska a idea katolicka „Na posterunku” 1918
O ostatnich broszurach J.A. Herbaczewskiego „Przegląd Wileński” 1922
„Współczesna proza litewska” 1924

ANEKS 3

J. 38. Prace drukowane Józefa Albina Herbaczewskiego w prasie Polskiej i Litewskiej

„Depesza” 1935, b.d.: Koniec legendy „Wybranego narodu”; Dziwactwa naszego dnia, Afryka się budzi, Sensacyjny projekt ugody Litwy z Polską, Lody Wilji ruszyły lecz Niemen stoi, Dziwactwo szarego dnia, Dla czego?... Dla czego?... Pytania bez odpowiedzi, b.d.
„Głos Narodu” Litwini i Polacy 1903 „Tolstoj” jako wyzwajający się geniusz Rosji, 1910
Idea Grunwaldu, 1910. Uroczystość Grunwaldzka i Litwa, 1910; Przyjaciele czy uczniowie, 1915
„Kurier Litewski” O duszę litewską 1908; Waluta kopiejkowa, 1909; W kwestii sporu polsko-litewskiego słów kilka, b.d.; O nowe życie i „wolną” myśl, b.d.
„Kurier Polski” Przekłeta waśń 1911
„Kurier Poznański” 1915: Na moście Karola w Pradze; Z pamiętnika myśli moich; Memento; Człowiek oburęczny

J.39. Jw.

Niezamieszczony list „Kurier Wileński” 1910
Przeciwko zaślepieniu „Kurier Wileński” 1911
Rozważania na czasie „Litwa a Polska” 1921

Trzej Królowie (z cyklu legendy XX w.) „Nowa Polska” b.d.

Marian Zdziechowski – wspomnienia pośmiertne „Obrona kultury” 1938

Litwin w Krakowie i w Warszawie „Polska Zbrojna” 1935

Kaunas – Kowno, 1935

Listy z Kowna „Przegląd Wileński” 1922

Sprzeczne dążenia... „Straż Polska” 1914

Litwa i kwestia polska „Świat słowiański” 1910

Tragizm odrodzenia narodowego Litwy, 1909